

A „bajnok-lét” metaforája

SÁNDOR MIHÁLY BUZÁNSZKY-KÖNYVÉBEN¹, ARANY TOLDIJÁBAN
ÉS EGYEBÜTT

A II. világháborút követő évek Európájában a náci Németország mellett talán Magyarország került a legmegalázóbb, a leginkább „vesztes” helyzetbe. (Az már a sors fintora, hogy az 1954-es svájci futball-világbajnokságon ez a két ország került szembe a döntőben a szégyenpadra ültetettek elszántságával, akarásával – mint manapság a szerbek –, de csak a német önbecsülés rehabilitálása valósult meg az aranyéremmel, mert a magyar ezüstnek olyan sikersorozat és a jóval gyengébb ellenféltől, a nyugatnémetektől balszerencsésen elszenvedett vereség után aligha lehetett örülni.) Nemcsak a Trianonban elcsatolt, utóbb részben visszakerült erdélyi, felvidéki, délvidéki területeket veszítette el újra Magyarország, hanem fájdalmas anyagi és emberáldozat is sújtotta. Mondhatni: a világháború baleskeje lett. Hadat üzent a Szovjetunióknak, s több ezer kilométerre küldte katonáit annak területére a Hitlertől remélt újabb revízió reményében, ami helyett a már visszkapott részeket is elvesztette. A tetejébe: mint utolsó csatlósra (minthogy nem sikerült a románok és a szlovákok módján szembefordulni a németekkel) még rossz lelkiismeretet és bűntudatot is kényszerítettek rá.

Kibúvót ugyan kínált a nagy többség számára a néhány év múlva berendezkedő Rákosi-rendszer, mondván, hogy a dolgozó tömegek nem, csak a kizsákmányolók, az uralkodó osztály, a „tőkés-földesúri-fasiszta rezsim” vezetői okolhatók minden bűnért, mulasztásért. Az eddig ártatlanul szenvedő milliók boldog jövőjének, a kizsákmányolás-mentes és igazságos szocialista társadalom sikerének azonban valamiféle emocionális garanciára, minél több embert megérintő, sőt integráló pozitív élményre volt szüksége. Ennek a lehetőségét ismerte fel a kommunista vezetés a sportsikerekben. Hasonló funkciója volt a baloldali kulturális hagyományok (Petőfi, Ady), a népszerűségüket tartósan megőrző Habsburg-ellenes mozgalmak (kurucok, Kossuth), a múltba vetített ún. haladó hazafiság (törökverő harcok) kultuszának.

Azt a gyermektegy kommentárt, hogy a „világverő tizenegy” (s mellette, persze, világsúcstartó atléták, olimpiai és világbajnok vívók, vízipólósok stb.) sikerei a szocialista rendszer magasabbrendűségét bizonyítják, kevesen vették komolyan (főképpen, mert hasonló kimagasló eredményekre, például futballvilágbajnoki második helyezésre 1954 előtt is volt példa), de a győzelmek integráló erejét nehéz lett volna kétségbe vonni. Ahogy Aranyánál Toldi Miklós diadala a cseh bajnok felett, ahogy *A köszívű ember fiai* című Jókai regényben Baradlay Richárdé Pallwitz Ottó felett a királyerdei ütközetben sokkal több volt személyes eredményél, az aranycsapat bámulatos világsikere is egy tágabb közösségre értődött át. A *Toldi* elemzői már régen észrevették, hogy Miklós szinte valószínűtlen fizikai ereje

(hogy így mondjuk: sportteljesítménye!) az erkölcsi nagyszerűség, a lelki derékség kifejeződése, az emberi kiválóság dokumentálója. A futballisták is az ifúság példaképévé váltak, a mérkőzések „kollektív öröm” okozói lettek, s többféle plusz jelentésre tettek szert.

Mint a Góliátot legyőző Dávid a zsidóknál, mint Toldi az elemi iskolai kötelező olvasmányban (tehát mindenki számára ismerős módon), mint Rákóczi kurucái és a 48-as honvédek, Puskás és társai is élő bizonyítékai voltak a magyar nép tehetségének, életrevalóságának, kivételes képességeinek. Szabó Lőrinc közvetlenül az 54-es vb-döntőt követően írt *Veresség után* című versében² nyilvánvalóan nem egyéni érzéseit fogalmazta meg:

Régi dicsőségünk – *tetszik, nem tetszik, – a football*
villámgömbjében tört ki az
éji homályból, és – *tetszik, nem tetszik, – arany volt,*
Nap volt, ég s föld új csillaga:
mai csupán, sport és játék, – de legenda, de jelkép!
de eredmény, és a miénk!
Ebben a jelben mind diadalt diadalra arattunk,
hajnal volt ez, feltámadás,
ebben a jelben – jól értette a gyerek, a felnőtt –
sok tört vágy kapott új bitet,
ebben a jelben jó köszörűt sok csorba önérzet
s hangos igent sok néma nem:
oh, bár kívánná ki még többet, jobbat, s maradandót
agyunk a népek versenyén! –

A dolog súlyát növelte, hogy ebben az egyetlen egy kérdésben mindenki egyetértett és „egyet érzett”, akár kommunista, akár Esterházy gróf volt, a nékoszos és a kulák, a nagyipari munkás és a határon túli magyar. Ez volt a közös, a talán egyetlen, s (mint Szabó Lőrinc írja idézett versében) ez adta a reményt, hogy maradandóbb (s nyilván fontosabb) területeken, tudományban, művészetben is Európa élére törhetünk.

A futballnak ezt a kiemelt fontosságát a Buzánszky Jenővel folytatott beszélgetések több részlete is igazolja. Ahogy Toldi párbajának tanúja a király, az udvar, az ország első emberei, tehát a cseh bajnok legyőzése össznemzeti ügynek minősül, ugyanúgy lett kiemelt presztízsű kérdés a futball az 50-es évek első felében. (Mint a közhangulatot befolyásoló látványosságnak a szerepe a nagyvilágban csak nőtt azóta is, gyakran látni államfőket, vezető politikusokat manapság is meccsközvetítések alkalmával.) Sándor Mihály kötetében mindez – természetesen – Buzánszky életrajzának eleme, például az első válogatottságát megelőző napok (1950 őszén) sokatmondó megjelenítése alkalmával: „az utazás előtt a margitszigeti Nagyszállóban gyűltünk össze, egyik ebédnél tiszteletét tette Farkas Mihály honvédelmi miniszter és Nógrádi Sándor, a háborús esztendőik partizánparancsnoka, a néphadserg politikai főcsoportfőnöke. Gondoltam, jól felvitte Isten a dolgom: flancos hotel, lucullusi étkek, libériás komornyikok, díszegyenruhás puccok, tósztok és szí-

porkák." És hogy mindez így folytatódott az 50-es évek derekáig, vagy legalábbis a svájci világbajnokságig, azt egy fénykép is mutatja a kötetben (a 192. lapon), amely a 7:1-es budapesti magyar-angol mámoros hangulatát örökíti meg. A Népstadion díszpályájában egymás mellett felállva tapsol Gerő Ernő, Rákosi Mátyás, Nagy Imre pedig még a kalapját is lengeti.

Más sportágakhoz (pl. az atlétikához) képest az is fokozta a tömegszuggesztőt (hogy ne mondjuk: tömeghisztériát), hogy csapatjátékról volt szó, amely majd-hogynem valamely harci cselekmény képzeteivel operált. Volt csatársor és volt védelem, voltak támadások, és a futballkapu ostromáról szólt Szepesi György közvetítése. (Tudnivaló, hogy Magyarországon ekkor nemcsak televízió nem volt, hanem rádió is csak kevés lakásban, ezért tereken százas, ezres csoportokba verődve hallgatták az emberek a helyszíni rádióközvetítést, s ez is fokozta az örömujjongást, megsokszorozta az izgalmakat.) A közösségiség a korszak vezéreszméje volt (nemcsak a kommunizmusé, a nácizmusé is), s a foci, mint csapatjáték, ebben is megfelelt a korkíválmaknak. A riporter Szepesi György ezt remekül aknáztta ki, a válogatott játéknak nemzeti jelleget is adva: huszáros rohamokról, boszorkányosan cselező csatárok csárdástáncáról beszélve. A csapat diadala – szükségképpen – nemcsak a középkori lovagi tornákhoz tette hasonlatossá a magyar futballszatárokat tündöklését, hanem az összefogás, egymás kisegítése, a hazáért folyó férfias és nemes erőfeszítés kollektív akcióit is megidézte, a török ellen harcoló közösség összefogását az *Egri csillagokból*, Baradlay Richárd huszárcsapatának lélegzetelállítóan kalandos útját a Kárpátokon át hazafelé *A köztívű ember fiából*.

Buzánszky visszaemlékezéseiből is kiderül azonban, hogy az aranycsapatnak is volt „tündöklése és bukása”. (Sebes Gusztáv, a szövetségi kapitány, a nagy sikerek „kovácsa” az 50-es évek közepén írt egy könyvet *A magyar labdarúgás* címen, melyben feldolgozza félszázad történetét, de a könyv második fele a svájci világbajnokságról, s a balsikerű döntőről szól – nyilvánvalóan reagálni akart az őt ért támadásokra –, azaz az 1950-es évekbeli tündöklés és bukás kerül középpontba.) Buzánszky Jenő, az aranycsapat jobbáthvédje, aki végig a Dorogi Bányász játékosa maradt, elmondja, hogy a három és fél éves veretlenség után a berni vereség nemcsak sokkolta a közvéleményt, hanem az első nyílt politikai demonstrációhoz, utcai tüntetéshez, rendzavaráshoz vezetett a népi demokrácia történetében. 54 nyara tehát politikai cezúra is, de sporttörténeti is: a Nyugat-Németországtól a döntőben elszenvedett 3:2 arányú vereség után egyre gyakoribbak a kudarcok. És bár az 1960-70-es években születnek még magyar futbalsikerek, az aranycsapat bomlása voltaképpen maga után vonja a magyar labdarúgás megállíthatatlan hanyatlását.

Elmondható végül is, hogy Toldi Miklós hőstettei hasonló jellegűek és jelentőségűek, mint az aranycsapat diadalsorozata 1950 és 54 között. A magyar futballkultusznak ugyanis az 50-es évek elején „demokratikus” jellege is volt, amennyiben a „gazdagok” által kultivált teniszhez, síeléshez képest a foci kifejezetten külvárosi, „proli” sportnak számított kezdettől fogva. Filmhíradók hangsúlyozták is, hogy egyszerű, a két világháború között szegény családi körből nőtt ki a világverő tizenegy némelyik tagja. Mintha világraszóló tettekben a maga kiválóságát eddig megmutatni nem tudó társadalmi rétegek bizonyítanak be ekkor rátermettségüket, s ez valóban emlékeztet (távrolról) a magyar irodalom némely tanulságaira, Móra Fe-

renc, Móricz Zsigmond bizonyos műveire, de leginkább a *János vitéz*re és a *Toldi*-ra.

A másfélszáz éves értelmezéstörténet sokféle véleményt szövegezett meg, de az aligha vitatható, hogy Toldi Miklós (bár „úri” család sarja) valamiféle jogfosztott helyzetből indul, s mintha a nemzet parlagon heverő erőit jelenítené meg. A magyarság kihasználatlanságának, többre valóságának élményét hordozza a téma. (Ha Miklós végleg „parlagi akrobata” marad, nemcsak ő esik el a hírnévtől, a nemzet is megszenvedi a hiányát.) A két vesztes világháború után a magyar nemzet olyan rossz hírbe keveredett, ami után valami objektív szférában, például a sport terében remélhetett kárpótlást, mutathatta fel értékeit. Ezt a folyamatot törte meg a balsikerű vb-döntő, mely alkalommal a sokfelől rágalmozott magyarság (ne feledjük, abban is az európai lovagi epika tradícióit követi a *Toldi*, hogy a gyilkosságba eső Miklós érdemszerző kalandok után tisztázza magát, s elnyeri a király kegyét) öntisztázása a végső diadal esélyét az utolsó pillanatban veszíti el. Ez a fordulat azután egészen más természetű tanulságokkal jár: nemzeti hibákat, az önismeret dilemmáit állítja előtérbe, mintha a *Toldi* idillje után tragikus Kemény-regények konfliktusaira ismernénk. (Legalábbis a közvélemény számára evidensnek mutatkozott bizonyos belső ellentét és intrika a döntőt megelőzően, illetve a vereséghez közvetlenül elvezető elbizakodottság: Buzánszky emlékezete szerint senkiben sem merült fel az esetleges vereség lehetősége, ami gyengíthette az erőkoncentrációt.)

Sajátos érték- és szemponteltolódás játszódik le tehát az 54-es döntő után: olyan tanulságok kapnak nyomatékot, melyek nemzetkarakterológiai vonásokat idéznek fel. Például a bűnbakképzés mechanizmusát. Az interjúkból kiderül, hogy olyan hiedelmek kaptak lábra Magyarországon, hogy maga a Rákosi-féle politikai vezetés „adta el” a világbajnoki aranyat, aztán meg, hogy a játékosok. Sebes Gusztávnak a legkülönbözőbb bűnökkel, tévedésekkel és mulasztásokkal való megvádolása is napirenden volt, ami a Görgey-ügyet juttathatja eszünkbe. Buzánszky ugyanis határozottan azt állítja, hogy egy nagyon kimerítő mérkőzéssorozat után már az Uruguay elleni elődöntőn szerencsével sikerült túljutni. A döntőben pedig a rossz napot kifogó, elbizakodottságtól is gyengített, amúgy is holtfáradt, a németek erőteljes játékától meghökkenő (talán összeállítási tévedésekkel is terhelt) csapat szenvedett vereséget, amit éppúgy képtelen volt feldolgozni a közvélemény, mint ahogy a sokszoros számbeli fölényben lévő osztrák-országi haderővel szemben kilátástalan helyzetben lévő honvédsereg fegyverletételét is a legképtelenebb mésséggel lehetett az árulónak kikiáltott Görgey nyakába varrni. (A tavaszi hadjárat világraszóló győzelmei után egyszerűen nem akarták tudomásul venni a megváltozott erőviszonyokat, az erkölcsi fogyatékoság nem akarta és nem tudta objektív körülményekből levezetni a bukást.)

Sándor Mihály könyvének értékét és érdekességét részben az adja, hogy hőse az a Buzánszky Jenő, aki több mint félszázad után egyáltalán megszólaltatható, de aki nem tartozott az aranycsapat világnagyságai közé. (Ő maga is utal rá, hogy Puskás, Bozsik, Hidegkúti, Kocsis és Czibor volt az, akit vitán felüli világklasszisnak tartott mindenki itthon és külföldön egyaránt.) Buzánszky tehát (ha nem is éppen a klasszikus történelmi regény mellékszereplő pozíciójából, amely fogást Walter Scottnak szokták tulajdonítani) sajátos, talán leginkább objektív nézőpontból

szólaltatható meg. Meg is őrzi elfogulatlanságát: nem marasztalja el Sebest, kívül marad a csapatot olykor megosztó ellentéteken (a volt kispesti Puskás és Bozsik egyfelől, a volt fradista Budai, Kocsis, Czibor másfelől; az illegális kommunista Sebes Gusztáv, az országgyűlési képviselő Bozsik egyfelől, az „osztályidegen” Grosics és Lóránt, az ellenzéki Czibor másfelől). A csapat többi tagjához képest intelligens, történelemben jártas, jól fogalmaz. (Ne feledjük: a két világháború közötti gimnázium elég alapos műveltséget adott.)

Megnyilatkozásaiból kitűnik, hogy amit az aranycsapat „nemzetképviseleti” elhívatottságáról sokan feltételeztek, az személy szerint őrá valóban jellemző volt: „Később sokszor hallgattam címeres mezben a Himnuszt, azokban az években csak a nemzetközi futballmérkőzések előtt játszották el, máskor nem. Az élmény, ahogy a tömeg felállva énekelte, mindig különleges lelki energiákkal töltött fel. Nem tudom másképpen megfogalmazni, az Antikrisztusnak is nekimentem volna, amikor a hazámat képviselve a pályára léptem.” Mindenképpen rokonszenves életút az övé, aki nem engedett a világhírességekkel teli Budapesti Honvéd csábításának, maradt dorogi. Játékos pályafutásának lezárulta után edzősködött, illetve a bányatröszt tisztviselője lett. (Ezenkívül az aranycsapat öregfiúk meccseinek lanckadatlan szervezője.) Magyarán: pályája nélkülözi a rikító fordulatokat. Kiérezhető ugyan, hogy kiket kedvelt játékosársai közül (például Czibort), de nemcsak tárgyilagosságát őrzi meg, hanem méltányosságát és lélektani érzékét is. Puskás Ferencről (akinek nem minden gesztusát érezhette rokonszenvesnek, s akit maholnap boldoggá avatnak, pedig a legkevésbé volt szentéletű minden csapattag között) például nagy beleéléssel írja: ha 56-ban nem maradt volna (s nem válik belőle hosszú eltűnés, és aszketikus edzőmunka után a Real Madrid világsztárja több mint harmincévesen), „idehaza már nem sokáig futballozik. Elhízott, megkeseredetté vált. A Real Madrid szerződési ajánlata szükségeltetett ahhoz, hogy metamorfózi-son menjen keresztül, kiköppenjen apátiájából, lefogyjon, felhagyjon önpusztítóan magyaros étkezési, italozási szokásaival. Muszáj volt elmennie innét, hogy Spanyolországban újjászülethessen.”

Sándor Mihály könyvének egyik fő érdekessége az időtényező jelentősége. Nyilvánvaló, hogy a több mint félszázada történetek a nem is olyan közeli múlt perspektíváját biztosítják, aminek következtében minden mai generáció más és más időtudattal és múltértelmezéssel olvassa a könyvet. Lehet, hogy bizonyos szempontból az irracionális elemek nőnek meg. Hogy lehet sportsikereket állítani a középpontba a tömeggyilkos sztálinista diktatúra idejéről szólva? Hogy lehet visszatérő önbizalmat, rehabilitálódó önértéktudatot emlegetni, amikor ezekben az években mindennaposak a kivégzések, a politikai elítéltek, kitelepítettek népirtása? Amikor kulákok, szerzetesek, osztályidegenek tízezrei pusztulnak el nagy folyómeder kubikolásban? Amikor a nagyiparosítással évtizedekre tönkreteszik a gazdasági életet, a legnagyobb íróinkat betiltják? Lehet-e a náci Németország gazdasági és sportsikereit nosztalgikusan idézni fel, ha eközben halálgyárak ártatlan milliókat pusztítottak el? Népstadionra és elitsport-támogatásra nemcsak az egyházaktól, gyárosoktól, földbirtokosoktól, hanem egy élet becsületes munkájával valamire vivő kisiparosoktól elkobzott értékekből futotta.

Sándor Mihály ezekbe a problémákba nem bonyolódik bele (nem is teheti, hiszen az egyik utolsó koronatanút nem politikai-erkölcsi kérdésekről faggatja), inkább az aranycsapat mítoszának funkciójára helyezi a hangsúlyt: „hittel vallom: az aranycsapat mítosza éppúgy belekódolódott kultúránkba, ahogy a hét vezéré, a csárdásé, a turul madaré, a csodaszarvasé, a szent koronáé, a tudós feltalálóké és a nagy művészeké.” Igen, bizonyos nemzedékek számára egészen bizonyosan, hogy pedig a jövő mit hoz, arra vonatkozóan aligha érdemes találgatásokba bocsátkozni. Ez különben is a „közvetítés”, a közvetíthetőség dilemmája immár. Az aranycsapat játékanak abban a formában volt tanúja Magyarország népe, hogy hallgatta a rádiót és képzeletben volt jelen a Wembley stadionban a 6:3-as diadalon, a 4:2-es magyar–brazilon a svájci világbajnokságon stb. Igaz, milliók láthatták NBI-es mérkőzéseken ugyanezeket a világsztárokat vidéki városokban is, Budapesten meg válogatott meccseken. De mi az, ami ebből fennmaradhat? Mekkora az egykori filmhíradók perceinek mai érvényessége, élvezhetősége?

Vagy talán mindez nem is érdekes? Hiszen amikor fociról beszélünk, éppen-séggel nem pusztán fociról beszélünk, hanem (mint a *Toldi* esetében is) a „bajnoklét” metaforikusan értendő. Sokszorosan így van ez a jelen perspektíváját véve alapul. Sándor Mihály idézi például az aranycsapat kapusának, Grosics Gyulának a nyilatkozatát: „Miért volna külön a magyar futball, mint a mostani magyar társadalom? Itt is, ott is teljes megújulásra van szükség. Egy mondatba összesítve: mást, másokkal, másként. Mi mindig úgy futottunk ki a pályára, hogy pontosan tudtuk, a győzelmünk mit jelent a szerteszabdalt, meggyötört magyarságnak.” 2007-ből nézve tehát az egykori magyar futball már régen nem csupán futball, hanem egy nehezen megfogható jelenség gyanánt funkcionál.

Nem tagadva, hogy a Rákosi-rendszer hangulatjavító és presztízsnyerő akciója is volt az aranycsapat favorizálása, végső soron egészen döbbenetes jelentés- és szerepmódosulásra hoz példát Sándor Mihály: egy, az 50-es években sokat szenvedett ismerősenek elbeszélését idézi: „Tudod, testvér, szent meggyőződésem, hogy az Aranycsapat nem lehetett az átkozott Rákosi-rendszer kézlenyomata. Nekünk, kitelepítetteknek bizonyosan nem volt az. Egyszer – meg nem mondom, Cucuék melyik diadala után – gubbasztottunk a penészszagú kamra durvára gyalult deszkaasztala körül, a petróleumlámpa pislákoló lángjánál. Betegeskedő, mélyen vallásos édesanyánk keresztet vetett, majd felemelte mutatoujját, csendet kért. Rövid idő múlva, imára kulcsolt kézzel, reszkető, sírástól elcsukló hangon szólott hozzánk, gyerekeihez: És Isten megáldotta Szűz Mária országát Grosics Gyulával, Buzánszky Jenővel, Lóránt Gyulával, Lantos Mihállyal, Bozsik Józseffel, Zakariás Józseffel, Budai Lászlóval, Kocsis Sándorral, Hidegkuti Nándorral, Puskás Ferencel, Czibor Zoltánnal.”

Mindazok, akik így gondolkoztak az 1950-es évek első felében, kilátástalanul megalázott helyzetben éltek meg eme funkcióátruházást. Ilyesmi, persze, máskor (mindig is?) volt. A XIV. századi Magyarországnak sem az volt a lényegi és legfontosabb dilemmája, hogy akad-e magyar bajnok, aki legyőzné a cseh vitézt. Akkor is meghatározóbb volt ennél egy sereg politikai, katonai, államigazgatási, egészségügyi, művelődési stb. kérdés, de ez utóbbiakban való sikeres előrelépés sajátos segítőjének (ha nem előfeltételének) tűnt fel a lovagi párbaj. A nemzeti önbecsülés

és siker-bizalom olyan kiemelkedő sport, művészi stb. teljesítményeken is alapulhat, amelyek nem önmagukban fontosak. Van ebben valami már-már elkerülhetetlen öncsalás, vagy legalábbis aránytévesztés. Németh László Görgey-drámájában, *Az árulóban* (vajon véletlen, hogy 1954-ben íródott?) írja az áruló-legenda magyarázataképpen: „A magyarnak a most jövő években önérzetre lesz szüksége, s ha ezt nem mérítheti azoknak a derék hősöknek a példájából, akik a háborúban tudtak harcolni, s elbukni, meríti abból, hogy nem bukott el, csak árulás ejtette el.”

A dolgot akár meg is fordíthatjuk: az 1950-es években a magyarság milliói (megfelelő műveltség híján) nem méríthettek önbecsülést Apáczai Csere János vagy Kodály Zoltán példájából, tehát önérzetüket valami könnyen és gyorsan átélhető sikerrel, a futballdiadalokkal erősítették. Éppen ezért mégsem lehetett igaza azoknak, akik lebecsülték, sőt ellenszenvvel figyelték a futballmániát. Meg lehetett és meg is kellett érteni, hogy valami helyett áll ez, azaz valóban metafora, átvitel. Toldi győzelme Aranyánál, a Baradlay-fiúk nagyszerűsége Jókainál éppígy átvitel, a győzelem lehetőségének reménye (kudarok és lenézettség korszakában), a fizikai és erkölcsi erőfeszítés kilátásossága, hogy a legtöbbet is lehet célba venni és elérni. Ahogy Szabó Lőrincnél áll:

*Szép volt!... Játék csak? Erő? Ügyesség?
De kik ellen! S hányszor!... A diadalát
már-már jelképnek hitte a nemrég
hadvert nép (s vele tán a világ).*

Sándor Mihály könyvének, végigkövetve egy ifjú, nagy tehetség, Buzánszky Jenő sorsát, ezt a varázslatot, ezt az „átvitel”-t (Szabó Lőrinc kifejezésével ezt a „jelkép”-et) sikerül emberközébe hozni. A *Veresség után* befejezése tulajdonképpen ugyanazt mondja, amit Sándor Mihály már idézett sorai arról, hogy az aranycsapat a csodaszarvas-rege, a turul madár, a Csaba monda mellé állítható, mert nem fizikai teljesítmény volt csupán, hanem minden hallgató, néző számára a megígért és remélt csoda:

*s most, vereséged után, ha Somogyban vagy Badacsonynál
eszembe juttat a tűnő
alkonyi gömb, sokszor megvárom, tiszteletedre
a meteorsziklás, kakuk-
fűszagos és tücskök augusztusi éjt, csak azért, hogy
láthassam az ígért csodát,
Csabakirályfit, amint a Tejút gyémánt magasában
öt világrészen átüget.*

A Buzánszky-interjúkötet varázsa az, hogy egyszerre tud tárgyilagos, adatszerűen pontos és hiteles lenni, ugyanakkor átlendíti az 50-es évek magyar futballcsodáját a nemzeti mitológia távlatába. Hamisításokkal, rágalmakkal és túlzásokkal száll szembe egyfelől, másfelől egy közösségi megnyilvánulás végtelen lehetőségeit ve-

títi e mögé. Annyi nosztalgiával és annyi mélabúval, amennyit az igazmondás és a megismételhető világcsoda perspektívája is megenged.

JEGYZETEK

1. Sándor Mihály: *Vasutasból aranybányász (Beszélgetések Buzánszky Jenővel)*. Debrecen: Campus, 2007.

2. Lásd erről bővebben: Imre László: *Nemzeti trauma és bárdköltői szerepvállalás (Szabó Lőrinc: Veresség után)*. In: uő: *„Felszabadult” irodalom? (Műfajok választóján a XX. század második felében)*. Szombathely : Savaria University Press, 2007. 59–80.

SZEGŐ JÁNOS

Javított beadás

Jánossy Lajosnak, barátsággal

A magyar közgondolkodásban a sport leginkább két dolgot jelent: a futballt és az olimpiát. Ennek eredőjeként Magyarország – eddig – a legsikeresebb az olimpiai labdarúgótornák történetében három elsőségével, valamint azzal a deficittel, hogy mindmáig (vagy mára már) a futball jóformán az egyetlen olyan sportág, ahol nem az olimpiai bajnokság a legfontosabb esemény, hanem a világbajnokság, ahol viszont a döntőben kikapott a magyar csapat. Nem is egyszer, hanem kétszer, de a traumatikus '54-es verességhez képest a '38-as – szép eredménynek számító – második helyezés nincsen benne a köztudatban. A futball tehát egyszerre sikersportág és egyszerre a nemzeti kudarc szimbóluma. A nyilvánvaló társadalmi beágyazottságon túl talán ez az ambivalencia, ironikus kontraszt is hozzájárulhat ahhoz, hogy a magyar kultúrában, elsősorban az irodalomban és filmben, a futball a legtöbbször szereplő, szóba hozott vagy megjelenített sportág.

Ez persze nem nevezhető honi sajátosságnak, a labdarúgás egyike a legrepresentatívabb/legrepresentáltabb sportágaknak az egész világon. Ugyanakkor érdekes összevetni, hogy mennyire más szociális miliőt és életutat mutat meg egy baseball-játékosról és egy futballistáról szóló amerikai sportfilm, a legtöbbször ugyanazokkal az eszközökkel, dramaturgiai fogásokkal. Míg az előbbi esetében a tipikus, század eleji, békebeli, vidéki Amerikából érkezik a sportoló hős (Robert Redford a saját, házi barkácsolászú ütőjével), hogy sikeres legyen és országosan elismert, miközben szülőhelyén marad; addig a latin etnikumú focista valamely nagyvárosi gettóból kerül a pályára, hogy aztán egy Európának nevezett, furcsa helyen találjon magának csapatot. Ezen a talán túlzottan is szétszalazott dualizmuson belül a foci az a magyar kultúrában, ami a baseball az amerikaiban. Tanulságos, hogy az egyik legmeggrázóbb magyar film, a *Két félidő a pokolban* egzisztenciális „játékhelyzete” (a munkaszolgálatos focistákat kivégzik a nácik) a történet amerikai változatában (*Menekülés a győzelembe*) hogyan veszíti el emberi mélységét, hogyan szívdik fel az a katartikus közös tudás, amivel a *Két félidő* mérkőzését végigéljük és